

SOPHIE SCHOLL OCH FÖRTEGENHETENS ROSOR

Spridda anteckningar om ett sydtyskt bokbål, en soldat vid namn **Hartnagel**, ett rött kapell och en antinazistisk motståndsrörelse

av

Mats Parner

”Sophie var mera klarsynt och omdömesgill än sina äldre vänner. Hennes förstånd lät sig inte förvirras av känslor, men det kuvade heller inte känslorna. I hennes fall låg de två polerna, ren logik å ena sidan och överdriven känslsamhet å den andra, avsevärt längre ifrån varandra än hos de flesta andra människor hon umgicks med.”

(Tidningsmannen Erich Kuby i en levnadsteckning den 21-22 februari 1953)

☛☛☛ ”Rosornas krig” utkämpades mellan det röda huset Lancaster och det vita huset York i Storbritannien åren 1455-85 och slutade med Henry Tudors seger vid Bosworth field. Det var till minne av detta krig som en välkänd ungdomssextett i staden Lillköping grundade de båda gängbanden Röda och Vita Rosen under senare hälften av 1940-talet. Att det förhåller sig på det sättet har jag nyligen inhämtat på sid 62 resp. 71 i mitt eget exemplar av Astrid Lindgrens **Mästerdetektiven Blomkvist** (Rabén & Sjögren).

”Tusen sinom tusen själar skola gå in i döden och in i dödens natt”, heter det på sid 132-133 i typisk berättarstil à la Lindgren. Det sena 1400-talets krigiska England var alltså en av Astrids inspirationskällor, när hon i tidernas morgon presenterade 13-årstrion Anders, Kalle och Eva-Lotta (’de vita’) plus de tre rödhökarna Sixten, Benka och Jonte för sin entusiastiska publik.

Till skillnad mot vad jag föreställt mig genom åren kastade fru Lindgren alltså inga sidoblickar mot de sydtyska anti-nazisterna och frihetskämparna i motståndsrörelsen Vita Rosen, då hon tog plats invid dopfunten för rosbenämningar i Kalle Blomkvistsviten. Men det skulle ha varit politiskt intressantare om hon gjort så...

Vita Rosens heroiska men kortlivade historia är intimt förbunden med vapenvägraren Robert Scholl, dennes lagvigda och deras barnkvintett Inge, Hans, Elisabeth, Sophie och Werner. Alla fem avkomlingarna slog upp ögonen i nämnd ordning under perioden 1917-22 och växte upp i småstadsidyllen Ulm halvannan timmes järnvägsresa från München. I tonårsåldern slöt hela femlingsföljet upp bakom Hitlerjugend (**HJ**) eller dess kvinnliga motsvarighet Bund Deutscher Mädel (**BDM**), lyckligtvis utan att påverkas mer än högst tillfälligt av de nya frälsningsläror. Diskussionens vågor gick ofta höga runt hemmets matsalsbord och aftonlampor med fader R i rollen som ideologisk mentor och inbiten Hitlerfiende. Hans ätteläggare käftade till en början emot – men samtliga tog intryck och lärde sig efterhand.

Makarna Scholls yngsta dotter, vildvittran Sophie, ansågs vara den mångsidigast begåvade av de fem i syskonkretsen. Hon läste för jämnan, tecknade med verklig fermitet och behärskade det ostämnda familjepianot bättre än de andra. Hennes rättskänsla utvecklades tidigt; när den

sårades, gav hon oftast sin mening till känna och protesterade ljudligt. I vanliga fall skred hon fram genom tillvaron utan åthävor och var ganska inåtvänd och tystlåten – men samtidigt en boren iakttagare. Sin djupa kärlek till naturen anförtrorde hon åt dagboken:

”Jag kan aldrig passera en yster vårbäck utan att doppa fötterna i den, och inte heller kan jag gå förbi en hage i maj utan att stanna upp. Det finns ingenting så förföriskt som en doftande ängsmark, över vilken hundkäxens alla blommor svävar som ett strålande skumbälte och där fruktträden sträcker sina blomstersmyckade grenar, som ville de plötsligt av någon anledning rädsla sig ur detta Lycksalighetens hav.”

Efter att Sophie S tagit studenten i mars 1940 skulle hon, trodde hennes första krets, söka sig till någon av konstakademierna, men naturbarnet själv visste bättre: ”konst är ingenting man kan lära sig – jag tänker studera biologi och filosofi.”

Så blev det också. Men till följd av naziarméernas inmarsch i Polen i september -39 tvingades hon först viga sex månader av sitt liv åt värntjänst och därefter ytterligare fem åt obligatorisk krigshandräckning. I den fåfängliga ambitionen att undkomma stridslarmet i *Riket* genomgick hon dessförinnan en ettårig ”Fröbel-kurs” och utexaminerades som barnträdgårdslärarinna.

Inte förrän den 9 maj -42, på sin 21-årsdag, kunde Sophie S bege sig österut från Ulm, slå ner bopålar i ’Rörelsens huvudstad’ och påbörja den akademiska studietillvaron. München var en kokande häkkittel med sina ideliga parader, snokande Gestapo-män, betalda angivare och sitt ultrareaktionära och svårt nazianstuckna universitet. Liksom i Berlin hade bokbålen tänts redan 1933. Då ”överantvardades” – för att nu tala med propagandaminister Joseph G – verk av bl. a Thomas och Heinrich Mann, Erich Kästner, Stefan Zweig, Bertolt Brecht, Franz Werfel och Erich Maria Remarque ”åt lågorna”. Inte ens Heines utgåvor skonades.

Denna eldrituals självskrivne ceremonimästare hette Walther Wüst, känd professor, ledande SS-man och respekterad universitetskansler.

Dessbättre värmdes inte alla sydtyskar av glöden från de av WW så djupt hatade böckerna.

~~XXX~~ Efter att ha övergett Hitlerjugend och BDM arbetade syskonen Scholl under en tid i de förbjudna parallellorganisationerna **Deutsche Jungenschaft vom 1/11** och **Bündische Jugend** men blev inte långlivade heller där. Någon gång i skiftet april/maj 1942 grundade Hans, äldst av bröderna och nu läkarstudent, den hemliga aktivist- och motståndscellen Vita Rosen – **Die weisse Rose** – vid universitetet i München. Gruppens inre kärna var bara fyra man stark, och till en början hade initiativtagaren inte fler anhängare än vännerna/studiekamraterna ”Alex” Schmorell, Christof Probst och Willi Graf, samtliga medicinare.

Efter någon vecka blev Sophie S den första kvinnliga medlemmen.

I ett brev till pojkvännen Fritz Hartnagel citerade hon filosofen Jacques Martain: *”il faut avoir l’esprit dur et le coeur tendre”* – det gäller att vara hårdför i tanken men vek i hjärtat. En djup sanning låg förborgad i detta konstaterande: som nyutsprungnen och bländvit (ros)rebell stod man utanför lagen i Tredje riket och hade lyst sig själv i bann. Varje dag kunde bli den sista.

Själva namnvalet, Vita Rosen, är höljt i dunkel. Känt är att rosor av tradition symboliserar det som är outtalat eller hemligt, och minst lika känt är att antikens romare ibland hängde en ros över bordet under gästbuden som ett tecken på att allt som yppades under konversationen skulle betraktas som konfidentiellt. Rosor förknippades alltså med "hysch-hysch" – och detta på goda grunder i 40-talets München. Till bilden hör också, att den mytomspunne socialisten B. Traven på sin tid gav ut en roman betitlad **Vita Rosen** med upprorsmotiv från Sydamerika. Det är fullt möjligt att Hans S eller någon av de övriga rosorna var inläst på Traven och lät sig inspireras av boktiteln. Ingen kan i dag ge besked.

En serie flygbladsaktioner blev München-rosornas signum. Bladen var sex eller sju till antalet – uppgifterna går isär – och hade närmast formen av genomarbetade och distinkt utformade debattinlägg. Successivt blev upplagorna allt större, men flygblad nummer 1 hade karaktären av försöksballong och spreds i bara något hundratal exemplar. Det inleddes med orden:

*"Absolut ingenting är ett kulturfolk ovärdigare än att låta sig regeras av en ansvarslös och till dunkla drifter prisgiven härskarkast **utan att söka motarbete dess förtryck**. Är det inte så att varje hederlig tysk idag känner blygsel för sin regering – och förhåller det sig inte så att ingen av oss kan ana vidden av den skam som kommer att drabba oss och våra barn, när våra ögon till sist öppnas och nazismens grymmaste brott avslöjas?"*

I andra världskrigets franska motståndsrörelse hade existentialistiska tankefigurer avgörande betydelse för den aktiva kadern. De sydtyska rosornas ideologiska grundval var likartad, men i deras fall handlade det snarast om en existentialism med *kristna förtecken* och med Teodor Haecker och Sören Kierkegaard som inspirationskällor.

Massor av tongivande gestalter inom den tidens kristenhet tog parti för nationalsocialismen. De vita slog in på helt andra och långt smalare vägar.

Pr omgående blev München-rosorna alltfler med bokhandlaren Josef Soehngen och filosofen Kurt Huber som främsta nytillskott. I november (1942) reste Hans S och "Alex" S till Chemnitz för att träffa Falk Harnack, bror till den Arvid Harnack som nyligen gripits av säkerhetspolisen i sin egenskap av ledare för **Röda kapellet**. Över hela Europa fanns röda kapellceller. Numera vet man att cellernas frontfigurer, liksom mästerspionen Richard Sorge, förutsåg nazisternas angrepp på Sovjetunionen (i juni 1941) och uttryckligen varnade Josef Stalin för det veritabla helvete som komma skulle – tyvärr förgäves. I Chemnitz togs nu den första kontakten mellan rosor och kapellkämpar. Samtidigt upprättade man en förbindelselinje till de aktivister som, i juli -44, gick till historien efter att – också förgäves – ha sökt tyrannmörda *der Führer*.

I det sjätte eller möjligen sjunde flygblad som De vita utarbetade i februari 1943 i omedelbar anslutning till slakten och de tyska förlusterna vid Stalingrad skrev man att "Hitler inte längre kan vinna kriget – enbart förlänga det". Torsdagen den 18/2 var en mild vårvinterdag; Sophie och den tre år äldre brodern Hans anlände till universitetets huvudbyggnad vid 10-tiden med varsin flygbladspacke modell större. De spred sitt material i fönsterbänkar, trappavsatser och utsprång med sedvanlig diskretion och försvann därefter spårlöst för att återvända en timme senare med en obetydlig restupplaga ... som de kastade ner på universitetets ljusgård.

Det misstaget skulle visa sig ödesdigert. Noga räknat 100 timmar senare hade båda syskonen mist sina liv.

Ljusgårdsaktionen upptäcktes nämligen av jourhavande vaktmästaren, en viss Jakob Schmid, med påföljd att först universitetskanslern, professor dr. W Wüst, och sedan Gestapo kallades till platsen utan tidsspillan. Redan vid middagstid den 22 februari dömdes flygbladsutdelarna till döden i en skenprocess och giljotinerades omedelbart efter rättsutslaget. Christof P röntes samma öde; som trebarnsfar väddade han förgäves om nåd till ledamöterna bakom skranket. Också Schmorell, professor Huber och Willi Graf avrättades senare under året. Därmed fanns de nyutsprungna inte längre.

~~XXX~~ Den tidigare nämnde Fritz Hartnagel beskrivs i litteraturen som "pojkvän" till Sophie S.

Hartnagel överlevde blodbadet i Stalingrad, insåg att han tjänat en förbrytarregim, utbildade sig till jurist och blev med tiden högt aktad i gebitet. Som domare försvarade han en lång rad vapenvägrare och motarbetade tyskarnas återupprustning, och som lekman engagerade han sig i antikärnvapenrörelsen och deltog i 60-talets påskmarscher. Efter krigsslutet gifte han sig med Sophies ett år äldre syster – Elisabeth Scholl.

Det förstfödda av S-syskonen gav under namnet Inge Aicher-Scholl ut dokumentärskildringen **Vita Rosen** 1953. Sedermera grundade hon två skolor i Ulm och blev, liksom Hartnagel, en av de mest inflytelserika aktivisterna i den tyska fredsrörelsen fram till sin död 1998 (femtiofem år efter yngre systemen). Minstingen Werner återvände aldrig från kriget i öst. Fadern Robert, som tidigare varit borgmästare, häktades flera gånger och belades slutligen med yrkesförbud efter att ha stämplat rikskansler Adolf som "vår tids gissel".

Den kände hellenisten och diplomaten Sture Linnér, bortgången vid 93 års ålder den 25 mars 2010, befann sig i München 1942-43 och deltog som ende svensk i Vita Rosens aktioner. Han träffade hela ledarkadern och har i SvD – senast den 6 aug. 2006 – återgett sina erfarenheter från denna tyranniets epok på ett mycket förtjänstfullt sätt.

I den studentstad som byggdes upp i München på 1960-talet bär en rad gator nu de klassiska rosnamnen, och institutet för politiska studier har döpts efter syskonen Scholl. Lördagen den 22 februari 1997 avtäcktes en byst av Sophie S i nordvästra hörnet av universitetets ljusgård.

De vitas kamp "gjorde skillnad", som det heter numera. Priset blev högt, men (ros)insatserna inspirerade många och fick stor betydelse. Också mot det värsta barbari, och i synnerhet mot detta barbari, visade det sig rätt att göra uppror.